

WATER IN DE THEOLOGIE VAN MESO-AMERIKA
UIT DE ZAPOTEC ERVARING

Eleazar López Hernandez
Grootvader van de Indiase theologie, februari 2023

1. Theologie in Meso-Amerika.

In deze uitgestrekte regio, ontmoeting van noorden en zuiden van wat vroeger Anahuac, Tawantinsuyu, Abiyala heette en nu Amerika wordt genoemd, heeft een verscheidenheid aan volkeren naast elkaar bestaan in verscheidenheid van identiteiten maar met gemeenschappelijke assen van begrip van de wereld: goddelijkheid en de menselijke werkelijkheid.

In deze regio leefde nomadische of semi-nomadische volkeren, maar ook hoge beschavingen ontwikkeld op basis van kennis en ecologische, menselijke en goddelijke waarden die ook nu voortleven in de huidige praktijken van onze volkeren, en die dezen aanbieden aan de andere leden van de menselijke familie en kerkelijke gemeenschappen om een andere wereld mogelijk te maken, waardiger, menselijker en goddelijker.

Elk volk draagt in haar cultuur en spiritualiteit waardevolle bijdragen die het perspectief van de mensheid zullen kunnen verrijken als we erin slagen om samen te dromen van en te bouwen aan de harmonie van het leven, temidden van de chaos veroorzaakt wordt door degenen die een project opleggen dat in strijd is met het plan van God en onze voorouders.

EL AGUA EN LA TEOLOGÍA DE MESOAMÉRICA
DESDE LA EXPERIENCIA ZAPOTECA

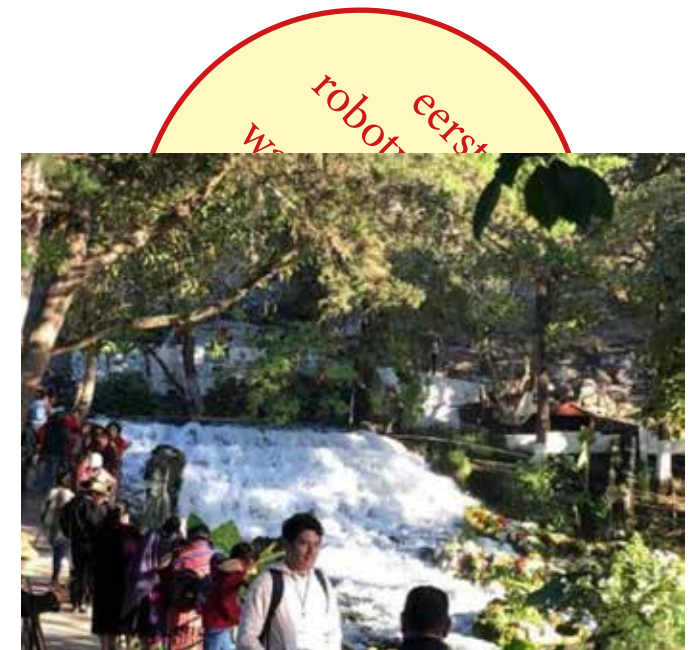
Eleazar López Hernández
Abuelo de la teología india, febrero 2023

1. La Teología en Mesoamérica.

En esta amplia región que une el bloque del norte con el bloque del sur del Continente -que se llamaba Anáhuac, Tawantinsuyu, Abiyala, y ahora es llamado América-, han convivido una variedad de pueblos con identidades diferenciadas pero con ejes comunes de comprensión del mundo, de la divinidad y de la realidad humana.

En esta región, al mismo tiempo que hubo pueblos nómadas o seminómadas, también se desarrollaron altas civilizaciones sustentadas en saberes y valores ecológicos, humanos y divinos que perviven en las prácticas actuales de nuestros pueblos y que éstos ofrendan a los demás miembros de la familia humana y de las comunidades eclesiales para hacer posible otro mundo más digno, más humano y más divino.

Cada pueblo tiene en su cultura y espiritualidad aportes valiosos que enriquecerán la perspectiva de la humanidad si logramos soñar y construir juntos la armonía de la vida frente al caos provocado por quienes imponen un proyecto contrario al plan de Dios y de nuestros ancestros.

Het proces dat hier in de afgelopen 60 jaar is begonnen, wordt voortgedragen in de beslissing van dezelfde inheemse gemeenschappen die vasthouden aan hun millennialistische theologische wandel, die vechten voor modellen waarin oudere en jongere broeders passen, [...] in verzet tegen het kolonialisme uit het verleden en het neokolonialisme dan komt met de huidige globalisering van de economie.

In deze processen is de steun van niet-inheemse pastorale medewerkers altijd goed ontvangen en gewaardeerd; evenals de solidariteit en samenwerking van andere leden van het maatschappelijk middenveld van heinde en verre.

2. Water in het Meso-Amerikaanse wereldbeeld, filosofie en theologie

- Voor de maïsvolken is God *Yóhuali-Ehécatl* (Nacht-Wind), dat wil zeggen een mysterie dat onmogelijk volledig te begrijpen is. We voelen, maar zien zijn aanwezigheid niet
- *Tloque-Nahuaque* (Dichtbij en Samen) is echter gemaakt omdat het voor [en] achter is geplaatst; aan de rechterkant en aan de linkerkant; onder en boven; buiten en binnen ons.
- Het is niet de verre en afstandelijke God, die ver weg moet blijven omdat hij in de weg staat; maar de nabije God die ons met liefde omarmt zonder onze rol teniet te doen.
- Voor de maïsvolken is water een van de elementen die, samen met aarde, vuur [en] lucht, de aanwezigheid van de Schepper en Vormer laten zien, waarin leven mogelijk wordt in ons gemeenschappelijke [woning], Moeder Aarde.

El proceso generado aquí en los últimos 60 años sigue adelante por decisión de las mismas comunidades indígenas que mantienen su caminar teológico milenario, que luchan por modelos donde caben hermanos mayores y menores excluyen a los hermanos menores, y resisten al colonialismo del pasado y al neocolonialismo de la globalización actual de la economía.

En estos procesos el apoyo de agentes pastorales no indígenas ha sido siempre bien recibida y agradecida; lo mismo que la solidaridad y colaboración de otros miembros de la sociedad civil de cerca y de lejos.

2. El agua en la cosmovisión, filosofía y teología mesoamericana

- Para los pueblos del maíz Dios es *Yóhuali-Ehécatl* (Noche-Viento), es decir, un misterio imposible de comprender plenamente. Sentimos pero no vemos su presencia
- Sin embargo se ha hecho *Tloque-Nahuaque* (Cerca y Junto) porque se ha puesto adelante, atrás; al lado derecho y al lado izquierdo, abajo y arriba; afuera y adentro de nosotros.
- No es el Dios lejano y distante, que debería quedarse allá lejos porque estorba; sino el Dios cercano que nos abraza con amor sin anular nuestro protagonismo.
- Para los pueblos del maíz, el agua es uno de los elementos que, junto con la tierra, el fuego, el aire, muestran la presencia del Creador y Formador haciendo posible la vida en nuestra casa común, la Madre Tierra.

- Voor Meso-Amerikanen symboliseert water niet alleen het leven, maar het is juist de belangrijkste factor van leven omdat [daarin/daarmee], het leven hier werd gegenereerd en onderhouden. Alle levenswezens bestaan voor 70% uit water.
- En, [net als voor ons mensen, in] de Goddelijkheid *Ipalmohuani* (Gever van leven in de Nahuatl-taal) is water de meest voor de hand liggende manifestatie: Zijn [Grootste] Sacrament
- Door water manifesteert de Goddelijkheid zich als *Tlaloc* (God-Water, God in water, die in bloed of melk van Moeder Aarde) [als in] de hemel: een ideaal waar we naartoe wandelen - Tlalócan (als plek van overvloed aan water of moedermelk). E.e.a. vergelijkbaar met wat in de Bijbel is “*de aarde die stroomt van melk en honing*” (Ex 3:17)

3. El agua en nuestra identidad humana y de pueblos

- Veel van de volkeren van Meso-Amerika, zoals de Zapoteken, Mixteken, Mephás, Chatinos, Mazahuas, Ñahñus of Otomíes, beschouwen zichzelf als dochters en zonen van water.
- Volgens het Meso-Amerikaanse denken wordt de stad gebouwd door water en bergen te verenigen: Al-tépetl (traditie - innovatie: de stal en wat beweegt). De meeste dorpen liggen aan het water en in de buurt van de berg.
- Alle mensen en andere levende wezens zijn kinderen van regen, dat wil zeggen van water zoals expliciet vermeld door de Zapoteken, Mixteken, Mephás.
- De grondmythen van Meso-Amerika spreken over de zon (Tonatiuh) die verliefd wordt op de

- Para los mesoamericanos el agua no sólo simboliza la vida; es el principal factor de la vida porque en ella, con ella, por ella aquí se generó y se mantiene la vida. Todos los seres vivos somos 70% agua.
- Y, como para nosotros, la Divinidad es *Ipalmohuani* (Dador-a de vida en lengua náhuatl), el agua es su manifestación más evidente. Su sacramento mayor
- A través del agua la Divinidad se manifiesta como *Tlaloc* (Dios-Agua, Dios en el agua, que está en la sangre o leche de la Madre Tierra) y el cielo, como ideal al que caminamos, es Tlalócan (lugar de la abundancia del agua o de la leche materna). Parecido a lo que en la Biblia es “*la tierra que mana leche y miel*” (Ex 3,17)

3. El agua en nuestra identidad humana y de pueblos

- Buena parte de los pueblos de Mesoamérica, -como los Zapotecas, Mixtecas, los Mephás, Chatinos, los Mazahuas, los Ñahñus u Otomíes- consideran que son hijas e hijos del agua.
- Según el pensamiento mesoamericano el pueblo se construye uniendo agua y monte: Al-tépetl (tradición - innovación: lo estable y lo que se mueve). La mayoría de los poblados está asentado junto al agua y cerca del monte.
- Todos los humanos y los demás seres vivos somos hijos de la lluvia, es decir, del agua como afirman explícitamente los zapotecas, mixtecas, mephás.
- Los mitos fundantes de Mesoamérica hablan del Sol (Tonatiuh) que se enamora de la Tierra (Tonantzin), la corteja y se une a ella. De esa unión

aarde (Tonantzin), haar het hof maakt en zich erbij aansluit. Uit deze vruchtbare vereniging wordt het Koren geboren en uit dit goddelijke voedsel werden alle mensen en andere levende wezens geschapen.

- Het element dat hemel en aarde verenigt, is regen. Bijgevolg is het de belangrijkste vruchtbaarheidsfactor in al zijn aanwezigheid: als een wolk (mist), als vloeibaar water (rivieren, putten, lagunes, zee), als sneeuw of hagel. In deze zin, wanneer de Maya's over God spreken als Hart van de Hemel, Hart van de Aarde, verwijzen ze naar water als damp of wolk die water tussen hemel en aarde beweegt om leven te produceren.

- Als de bliksem flitst, zeggen de Zapoteken *caya'pi'nisa*: hemel en aarde bedrijven de liefde door water. In die zin is de regen het sperma van de lucht of de zon, dat elke nacht met de aarde neerligt en haar bevrucht zodat ze zwanger blijft worden, zwanger wordt en het leven schenkt aan planten, dieren en mensen. Daarom zeggen we dat God Cozana is, de barende vrouw.

- We zeggen ook dat God de Straal is die de regen, de vruchtbaarheid van de Tijd in gang zet. Dit is zelfs te zien op feesten wanneer de processie en de dans beginnen met het vuurwerk dat in de lucht dondert, een bel rinkelt of een tromgeroffel of blaasmuziek.

- De menselijke missie op aarde is, zoals de Maya's bevestigen, om samen te werken met God zodat het leven in stand wordt gehouden en uitgebreid. Vrouwen zijn degenen die het meest samenwerken in deze taak omdat ze zwanger worden, zwanger worden, baren en kinderen opvoeden. Om deze reden worden ze beschouwd als de beste krijgers in het leven, die de zon door het firmament dragen van het zenit tot het vallen van de avond.

fecunda nace el Maíz y de este alimento divino fuimos creados todos los humanos y los demás seres vivos.

- El elemento que une cielo y tierra es la lluvia. En consecuencia, es el principal factor de la fecundidad en cualquiera de sus presencias: como nube (neblina), como agua líquida (ríos, pozos, lagunas, mar), como nieve o granizo. En este sentido cuando los mayas hablan de Dios como Corazón del Cielo, Corazón de la Tierra, están aludiendo al agua en cuanto vapor o nube que mueve el agua entre cielo y tierra para producir vida.

- Cuando relampaguea los zapotecas decimos *caya'pi'nisa*: está haciendo el amor el cielo y la tierra por medio del agua. En este sentido la lluvia es el semen del cielo o del sol, que todos las noches se acuesta con la tierra y la fecunda para que siga concibiendo, gestando y pariendo la vida vegetal, animal y humana. Por eso decimos que Dios es Cozana, la parturienta.

- También decimos que Dios es Cosijo el Rayo que da inicio a la lluvia, fecundidad de Tiempo. Esto se ve incluso en las fiestas cuando la procesión y la danza dan comienzo con el cohete tronando en el cielo, un toque de campana o un tamborazo o una música de viento.

- La misión humana en la tierra es, es como afirman los mayas, colaborar con Dios para que la vida se mantenga y se amplíe. Las mujeres son las que más colaboración prestan en esta tarea porque conciben, gestan, dan a luz y crían a los hijos. Por eso, son consideradas las mejores guerreras de la vida, que cargan al Sol por el firmamento desde el cenit hasta el anochecer.

- Om dit ideale schema in de dagelijkse praktijk te brengen, steunen de volkeren op 4 posten of posten die het culturele en spirituele huis ondersteunen: a) Aarde als territorium (Yú = kosmisch stof waaruit we zijn gemaakt – Layú = waar we ons huis hebben en veld – Guidxilayú = de hele wereld, in de Zapotec-taal); b) Vergadering-gemeenschap: die consensus ontwikkelt en handelt als een grote familie; c) Gemeenschappelijk werk dat in wederkerigheid en gratis wordt gedaan; (zoals tequio, faena, minga, getza - guelaguetza, kórima); De andere, de andere is vriend, broeder, “jas” (vleselijk); d) Vreugde van het feest (ilhuitl, laní - saa): als een feest met muziek, dans, raketten van leven in harmonie.

Natuurlijk moeten we ons afvragen, hoeveel zijn die waarden die het leven van de voorouders van maïs ondersteunden vandaag bewaard gebleven? Waarvoor zijn die waarden verloren gegaan of verminderd? En wat te doen om ze te redden in het leven van vandaag?

Maar zelfs wanneer deze horcones en inheemse talen verloren dreigen te gaan als gevolg van de uitsluiting, discriminatie en racisme van de omringende samenleving en omdat de nieuwe generaties de diepe inhoud ervan niet voldoende hebben ontvangen, blijven deze waarden levend in een kleine rest van de volkeren die worstelen om ze te behouden en ze op de juiste manier over te brengen als wijsheden en waarden die het leven in de toekomst markeren en kunnen blijven markeren.

4. Enkele elementen van de Zapoteekse theologie over heilig water

- Para llevar esta esquema ideal a la práctica cotidiana los pueblos se apoyan en 4 postes u horcones que sostienen la casa cultural y espiritual: a) Tierra en cuanto Territorio (Yú = polvo cósmico del que estamos formados – Layú = donde tenemos nuestra casa y sembradío – Guidxilayú = todo el mundo, en lengua zapoteca); b) Asamblea-comunidad: que elabora consensos y actúa como familia amplia; c) Trabajo comunal que se hace en reciprocidad y gratuidad; (como tequio, faena, minga, guetza - guelaguetza, kórima); El otro, el diferente es amigo, hermano, “coate” (carnal); d) Alegría de la fiesta (ilhuitl, laní – saa): como celebración con música, danza, cohetes del convivir en armonía.

Desde luego debemos preguntarnos ¿qué tanto se conservan hoy esos valores que sostenían la vida de los antepasados del maíz? ¿Qué ha hecho que se pierdan o disminuyan esos valores? Y ¿Qué hacer para rescatarlos en la vida de hoy?

Pero aún cuando esos horcones y las lenguas indígenas están en riesgo de perderse por la exclusión, discriminación y racismo de la sociedad envolvente y porque las nuevas generaciones no han recibido adecuadamente el contenido profundo de ellas, esos valores se mantienen vivos en un pequeño resto de los pueblos que luchan por conservarlos y por transmitirlos adecuadamente como sabidurías y valores que marcan y pueden seguir marcando la vida hacia el futuro.

4. Algunos elementos de la teología zapoteca sobre la sagrada agua

- Wij Zapotecs omschrijven onszelf als BEN-ZA of BINNI-ZÁ: cloud-mensen; mensen-regen, mensen-water (nisa); mensen-cob (leuk)
- De Mixteken identificeren zichzelf als ÑU-ZABI: dochters en zonen van de regen, van het water
- Hetzelfde geldt voor de Mephás, de Mazahuas, de zogenaamde Otomi.
- De Loxicha's en Chatino's zeggen dat ze, door goddelijke roeping, bewakers zijn van het moeras, van vochtigheid, van water, van het leven. Daarom zijn ze in de bergen, om regen aan te trekken ten gunste van alle bewoners van de valleien.
- De meeste maïsvolken weten dat het water bij de schepping van de wereld het resultaat is van het opofferen van Cipactli=oer-energie. Ze is het bloed van Cipactli. In deze toonsoort zijn de rivieren het haar of de aders van Cipactli.
- Onze identiteit als volk ontstaat wanneer we water (Atl) harmoniseren met bergen (Tépetl). Daarom is in de stad Nahuatl Al-tépetl (waterheuvel)

5. Mythen en rituelen die de inheemse spiritualiteit in Oaxac uitdrukken

- Er zijn veel mythen en rituelen van elke etnische groep, waarin wordt verteld en geleefd hoe water - samen met aarde, vuur en wind) de belangrijkste factor is van de vruchtbaarheid van het leven dat het bloemrijke land mogelijk maakt dat ons in ons levensonderhoud voorziet. Xochitlalpan – Tonacatlalpan).
- De kleine wereld die ons omringt is Anahuac = ring van water en het heelal is Cemanáhuac = dubbele ring van water.
- Er zijn veel rituelen of ceremonies van bedevaart,

- Los zapotecas nos definimos como BEN-ZA ó BINNI-ZÁ: gente-nube; gente-lluvia, gente-agua (nisa); gente-mazorca (níza)
- Los mixtecas se identifican como ÑU-ZABI: hijas e hijos de la lluvia, del agua
- Lo mismo sostienen los Mephás, los Mazahuas, los llamados Otomíes.
- Los Loxichas y chatinos dicen que son, por vocación divina, guardianes de la ciénaga, de la humedad, del agua, de la vida. Por eso están en las montañas, para atraer la lluvia a favor de todos los habitantes de los valles.
- La mayoría de los pueblos del maíz sabe que el agua en la creación del mundo es resultado del sacrificio de Cipactli=energía primigenia. Ella es la sangre de Cipactli. En esa clave, los ríos son los cabellos o las venas de Cipactli.
- Nuestra identidad de pueblo se produce cuando ponemos en armonía agua (Atl) con monte (Tépetl). Por eso en náhuatl pueblo es Al-tépetl (agua-cerro)

5. Mitos y ritos que expresan la espiritualidad indígena en Oaxaca

- Existen muchos mitos y ritos de cada etnia, donde se narra y se vive cómo el agua -unida a la tierra, al fuego y al viento) es factor principal de fecundidad de la vida que hace posible la tierra florida que nos da nuestro sustento (Xochitlalpan – Tonacatlalpan).
- El mundo pequeño que nos rodea es Anáhuac = anillo de agua y el universo es Cemanáhuac = doble anillo de agua.
- Hay muchas ritos o ceremonias de peregrinaje,

offerande en gebed in grotten, moerassen, bronnen, rivieren, watervallen, meren en de zee.

- Veel gebeden zijn gericht tot het heilige water als een belangrijke aanwezigheid van God.
- Er zijn verschillende zuiveringen met water: dompelen, sprenkelen, temazcales, ramadas en contact met de tederheid van planten (bijvoorbeeld bij de Mazatecs).

Voor onze Meso-Amerikaanse volkeren is water niet alleen een middel om de dorst te lessen of om te baden; Het is de aanwezigheid van God die leven geeft. In de populaire religiositeit nemen veel christelijke heiligen de plaats in van de oude beelden van God verenigd met water: San Juan, San Isidro, San Marcos, de Maagd.

6. Enkele conclusies met betrekking tot de realiteit van water bij inheemse volkeren

De realiteit laat ons zien dat de volkeren van Meso-Amerika, die geen water meer hebben om te drinken en voor hun gewassen, de roep van het heilige water duidelijker horen en het kanaliseren. Aan de andere kant zien de machthebbers in het water niet meer dan een middel om geld te verdienen en rijk te worden en daarom beroven ze de steden van hun waterbronnen of vervuilen ze het met hun giftige afval.

De oorlog om water wordt steeds gewelddadiger door directe acties van onteigening of campagnes om het te denatureren en te desacraliseren

Geconfronteerd met deze realiteit van lijden door het heilige water, worstelen de volkeren om te be-

ofrenda y oración en cuevas, ciénagas, ojos de agua, ríos, cascadas, lagos y mar.

- Muchas oraciones están dirigidas a la sagrada agua como presencia importante de Dios
- Existen diversas purificaciones con el agua: inmersiones, rociadas, temazcales, ramiadas y contacto con lo tierno de las plantas (por ejemplo ente los Mazatecas).

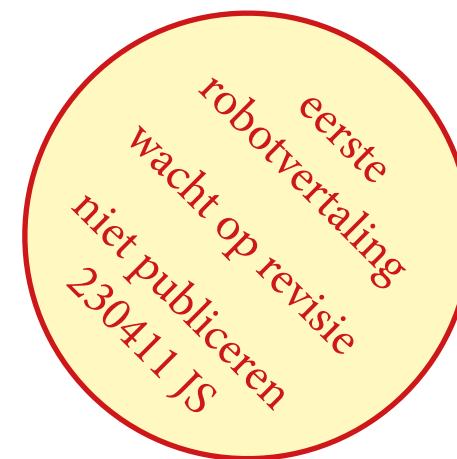
Para nuestros pueblos mesoamericanos el agua no es sólo medio para saciar la sed o para bañarnos; es presencia de Dios que da la vida. En la religiosidad popular muchos santos cristianos ocupan el lugar de las antiguas imágenes de Dios unido al agua: San Juan, San Isidro, San Marcos, la Virgen.

6. Algunas conclusiones ante la realidad del agua en los pueblos indígenas

La realidad nos muestra que los pueblos de Mesoamérica, al estar quedándose sin agua para beber y para sus cultivos, escuchan más nítidamente el clamor de la sagrada agua y la canalizan. En cambio la gente de poder no mira en el agua más que un recurso para hacer dinero y enriquecerse y, por eso, despojan a los pueblos de sus fuentes del agua o la contaminan con sus desechos tóxicos.

La guerra por el agua se hace cada vez más violenta mediante acciones directas de despojo o campañas para desnaturalizarla y desacralizarla

Ante esta realidad de sufrimiento de la sagrada agua, los pueblos luchan por conservar lo que que-

houden wat er overblijft van hun water en de heilige betekenis ervan.

Dit is het moment om de inspanningen van volkeren, kerken en mensen van goede wil te verenigen, zodat het leven zegeviert en niet de dood, zoals Jezus, de Zoon van God, zei: “Ik ben gekomen zodat ze leven en leven in overvloed hebben” (vgl. Joh 10,10)

da de su agua y del sentido sagrado de ella.

Este es el momento de unir esfuerzos pueblos, iglesias y personas de buena voluntad a fin de que la vida prevalezca y no la muerte como dijo Jesús, el Hijo de Dios: “Yo vine para que tengan vida y vida en abundancia” (cf. Jn 10,10)

